

REJISSYOR VA MUALLIF

Sultonov Dostonbek

O'zDSMI FMF

“Dramatik teatr rejissorligi” 4-bosqich
talabasi

sultonovdoston07@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14015952>

Annotatsiya: bu maqolada rejissura san'atida o'zing o'chmas izini qoldirib har qandayin rejissura ixlosmandlari uchun o'rnak bo'la oladiga va teatr rejissurasi asosida kino olamiga ham o'zning ilk hissasini qo'shgan tarixiy shaxslar va kino san'atining ilk namoyondalari qatorida bo'lgan shaxslar haqida mazmunli ma'lumotlar keltilgan.

Kalit so'zlar: rejissura, senariy, film, kino, tomoshabin

Teatr san'ati qadim - qadimdan o'z mualliflariga ega. Necha asrlardan beri dramaturglar teatr uchun asarlar yozishgan. Antik davr, o'rta asrlar, uyg'onish davridan to shu kunga qadar ham mashhur teatr dramaturglari sahna asarlarini yaratishdi. Esxil, Yevripid, Lope de Vega, Molyer, Shekspir, Goldoni, Shiller, Chexov, Gorkiy, Hamza va boshqalar. Dramaturgiyaning o'z qonun-qoidalari, sir asrorlari tashkil topdi. Fojiali, kulguli, dramatik janrlar, qayg'uli, xursandchilik tomoshalari va boshqalar. Har bir davrning o'z estetikasi, o'z talablari bor. Bir necha asr avval asarlar 4-5 pardali qilib yozilgan bo'lsa, so'nggi asr o'rtalariga kelib bir tanaffusli, ikki pardali asarlar teatr sahnasini egalladi. O'tgan asr, -30-40- 50 yillarida tomoshabinlar 2-3 tanaffusli sahna asarlarini sahna bezaklari almashinib parda ochilguncha kutishgan. Spektakl kechasi soat o'n ikki-birda tugab, tomoshabin miriqib tomoshadan qaytgan bo'lsa, tezkor zamon taqozosi bilan tomoshabin vaqtini tejash maqsadida bir tanaffusli yoki tanaffussiz asarlar sahnalashtira boshlandi. San'at turlarining bir-biriga ta'siri namoyon bo'ldi. Agar kinotomoshibin bir yarim soat ichida yakunlangan mavzuni tomosha qilib chiqsa, teatr ham yirik mumtoz sahna asarlarini davr ehtiyojiga qarab qisqartirib asar qaymog'ini ko'rsata boshladi. Voqealar kechadigan joylarni majoziy timsollar, shartli bezaklar bilan tomoshabinga havola qilinadigan bo'ldi. Vaqt, joy va harakat birligi teatr san'ati uchun katta rol o'ynadi.

Hamzaning “Maysaraning ishi”, Izzat Sultonning “Imon”, Uyg'unning “Qotil”, Sharof Boshbekovning “Temir xotin”, “Toshkentga sayohat”, Mashrab Boboyevning “Gurung” kabi asarlari shular jumlasidandir. Muallifning har bir asari rejissyor talqiniga bog'liq. Rejissyor ham spektakl muallifi hisoblanadi. Qog'ozdagi so'zlarga jon ato qilgan, unga umr bergan, o'z zakosi bilan jonli sahna

ITALY

SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM

International scientific-online conference

ITALY

asarini ijodiy jamoa bilan yaratgan rejissyor hisoblanadi. Rejissyor va muallif birligi maslakdoshligi katta rol o'ynaydi. Rejissyor dardi dramaturg dardi bilan hamohang bo'lishi kerak. Stanislavskiyning Chexov va Gorkiy bilan yaqinligi, Mannon Uyg'urning Hamza bilan maslakdoshligi, Toshxo'ja Xo'jayevning Oybek, Erkin Vohidov bilan hamkorligi, Bahodir Yo'ldoshevning Said Ahmad bilan, Rustam Hamidovning O'lmas Umarbekov bilan izlanishidan ajoyib sahna asarlari yaratildi. Ba'zi rejissyorlar muallif tanlamaydi, duch kelgan asarni sahnalashtiradi. Bunday rejissyorlar ijodni kasbga almashtirgan, u asardan bu asarga o'zini takrorlaydigan hunarmand rejissyorlardir. Ayrimlarga voqea qayerda kechadi, qachon kechadi, tarixiyimi, zamonaviyimi farqi yo'q, o'z uslubi tayyor qolipi bor, sahnalashtiraveradi. Bu o'z navbatida tomoshabin qalbini jiz ettirmaydi, larzaga solmaydi, hafsalasi pir bo'lib teatrni tark etadi. Qars ikki qo'ldan deganiday dramaturg o'ylab topgan mavzu, matn, qog'ozdagi qiyofalar rejissyor sayi-harakati tufayligina jonlanadi, hayotiy haqiqatga aylanadi, tomoshabin larzaga tushadi, ma'naviy kamol topadi.

Teatr san'ati- shartli san'at. Sahnaga haqiqiy daraxtni, paxsa devorni olib chiqib bo'lmaydi. Tomoshabin chizilgan jihozlarni, yasama rekvizitlarni tushunadi, hamma gap ijroda, uning ishonarli jonli va hayotiy chiqishida, talqinida. Tomoshabin teatrga nega tushadi? Aktyorning jonli ijrosi, uni yuzma-yuz turib tomosha qilish, har gal yangi holat, yangicha ruh, harorat o'ziga jalb qilaveradi. Qiyofalar turlanishi, voqealar rivoji, ijrochilarning har safar rolga o'zini baxshida qilishi tomoshabinni o'z domiga tortaveradi. Teatrning jozibasi ham shunda. Ba'zilar televideniye paydo bo'lgandan keyin teatr o'ladi deb bashorat qilgan edilar, yo'q teatr o'z jonli mehriyosi - ijrosi bilan abadiy san'at ekanligini isbot qildi. Kino va televideniyeining ravnaqiga qaramay keyingi yillarda tomoshabin teatrda yana oqib kela boshladi. To'g'ri, teatr san'ati asrlar davomida qutining ichida qolib ketaverdi, yangi texnik imkoniyatlar yaratilmadi. Endi-endi teatr tomoshalari ochiq maydonga chiqa boshladi. Bu esa o'z navbatida rejissyorlarga yangi imkoniyatlar yaratdi. To'rt devorning ichida qolgan teatr san'ati, yangi kino san'atining paydo bo'lishiga olib keldi. Dramaturg va rejissyor teatrda qila olmagan ijod mahsulini kino san'atida amalga oshirdi. Kinoda voqealar ko'lamining kengligi, vaqt cheksizligi ssenarist uchun ham rejissyor uchun ham katta sharoitlarni tug'dirdi. Teatrda rejissyor bilan dramaturg hamkorligi kino san'atida rejissyor va ssenariy muallifi hamkorligiga aylandi. Teatrda kabi kinoda ham rejissyor film muallifi hisoblanadi. Kinodramaturg o'ylab topgan voqealarni jonlantiradigan, uni ko'rimli tomoshaga aylantiradigan shaxs bu kino rejissyordir. Teatr san'atini sintetik san'at dedik. Kino ham teatr kabi sintetik

ITALY

SCIENCE AND INNOVATION IN THE EDUCATION SYSTEM

International scientific-online conference

ITALY

san'at hisoblanadi. Teatrdagi aktyor, rassom, bastakor, chiroqchi, liboschi, pardozi, rekvizitlar tufayli spektakl buniyodga kelsa, kinoda bundan ham murakkabroq ularga qo'shimcha tasvirchi operator, assistent, ovoz operatori, montajchi, lablashtiruvchi va boshqa qator texnik xodimlar tufayli film vujudga keladi. Yoz demay, qish demay, kech demay, kunduz demay mashaqqatli mehnat, juda katta ijodiy jamoaning birligi sababli kinofilm dunyoga keladi, tomoshabin yuzini ko'radi. "Tohir va Zuhra", "Alisher Navoiy", "Nasriddinning sarguzashtlari", "O'tgan kunlar", "Mahallada duv-duv gap" kabi mumtoz filmlar mana shunday mashaqqatlar evaziga buniyod etildi. Nabi G'aniyev, Komil Yormatov, Yo'ldosh A'zamov, Malik Qayumov, Shuhrat Abbosov kino san'atimizning darg'a rejissyorlari hisoblanadi. Bu rejissyorlar kino san'atining qonuniyatlari, sir-asrorlarini yaxshi bilganliklari uchun, kinodramaturglar bilan hammaslak bo'lib ishlaganliklari uchun ana shunday jahonga mashhur filmlar yaratdilar. Necha yillar o'tsa ham bu filmlarni qayta qayta ko'rging kelaveradi. Kino san'atining ajoyib xislati ham mana shunda. U lentaga muhrlangan. Tasmada saqlanayapti. Uni takror va takror ko'ra olamiz. Teatr san'atining fojiasi shundaki, uni har kuni muhrlab bo'lmaydi, har kungi jonli ijroni saqlab qololmaymiz. Bir marta muhrlandimi, tasmaga tushirildimi, shu qoladi. Hozirgi elektron texnika taraqqiyotini afsuski o'tgan asr o'rtalaridagi buyuk san'atkorlar ko'ra olishmadi. Mannon Uyg'ur, Mariya Kuznetsova, Yetim Bobojonov, Abror Hidotovlarning yuksak darajada yaratgan jonli qiyofa va spektakllari saqlanib qolmadi, ayrim xronikadagi lavhalar, urvoq kadrlargina xotira sifatida qoldi. Teatrdagi mashhur spektakllar ayrim suratlar orqaligina ko'z oldimizda gavdalanadi, rejissyor va dramaturg hamkorligini tasavvur qilamiz. Ommaviy axborot vositalarining shakllanishi, elektron texnikaning keskin rivoji teatrga ham, kinoga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Rejissyor va dramaturg hamkorligining yangi qirralari ochildi. Avvallari teatr va kino san'atida amalga oshmagan mo'jaz filmlar, kichik novellalar, uzundan-uzoq seriallar, hujjatli ekran asarlari, publitsistik janrlar, film portretlar, kundalik informatsion ko'rsatuvlar XX asr mo'jizasi televideniye tufayli dunyoga keldi va rivoj topdi. Televideniye va radio kirmagan xonadon qolmadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.ziyo.uz electron kutubxonasi
2. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
3. Muxtorov A. Shaxs tarbiyasida milliy g'oya, ehtiyoj va man'aatlar uyg'unligi.-Toshkent: Yangi asr avlodi, 2003

